

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

**ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ
КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ
КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ СТУДЕНТСЬКОЮ
МОЛОДЮ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: здобувач 231-М групи
Спеціальності 053 Психологія
Освітньо-професійної (наукової)
програми Психологія
Іван ПОНОМАРЕНКО

Керівник: к. психол. н., доцент

Іван КРУПНИК

Рецензент: канд. психол. наук, доцентка

Ольга АЛЕКСАНДРОВА

Івано-Франківськ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ РОЗГЛЯД ОСОБЛИВОСТЕЙ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИКОРИСТАННЯ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ОСОБАМИ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	7
1.1. Поняття критичного мислення та його особливості	7
1.2. Характеристика провідних копінг-стратегій особистості	13
1.3. Особливості критичного мислення та копінг-стратегій в юнацькому віці	18
Висновки до першого розділу	21
РОЗДІЛ 2. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РІВНЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ОСОБАМИ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	23
2.1. Організація емпіричного дослідження взаємозв'язку рівня критичного мислення та використання копінг-стратегій особами юнацького віку	23
2.2. Результати емпіричного дослідження критичного мислення та копінг-стратегій осіб юнацького віку	25
2.3. Методичні рекомендації щодо розвитку критичного мислення та формування конструктивних копінг-стратегій в осіб юнацького віку	31
Висновки до другого розділу	35
ВИСНОВКИ	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	40
ДОДАТКИ	46
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності	46

ВСТУП

Актуальність обраної теми дослідження. Сучасне суспільство все частіше стикається з проблемами, пов'язаними з масштабними катастрофами техногенного та соціального характеру. У нашій країні ситуація ускладнюється наявністю глибокої соціально-політичної кризи, економічною нестабільністю, а також воєнним станом.

Критичний стан українського суспільства ставить на шлях молоді безліч стресових ситуацій та необхідності адаптуватися до нових умов життя. Така ситуація вимагає від юнаків та молодих дівчат адекватно реагувати на свої стресові стани, приймати обдумані рішення в умовах сучасної невизначеності, однак молодь є доволі вразливою до стресових обставин категорією населення, що важче сприймає негативні впливи, які позначаються на їхньому фізичному та психологічному благополуччі.

Юнацький вік вважається ключовим періодом в житті людини, адже саме в цей час формується особистість та молоді люди набувають нових навичок, які необхідні для подолання життєвих труднощів, з якими вони стикаються. Одними з ключових складових успішного подолання стресових ситуацій та станів, а також гармонійного розвитку особистості в цьому віці є здатність критично мислити та наявність ефективних копінг-стратегій особистості.

Вивчення захисних механізмів та копінг-поведінки веде свою традицію від робіт З. Фрейда, А. Фрейд, К. Хорні, розвинене в роботах Л. Гребенникова, О. Кружкова, Є. Романової, О. Шахматової та ін. Аспекти критичного мислення розглядали такі вчені як О. Костинич, К. Пилипюк, Л. Ткаченко, Н. Джава, Л. Роєнко та ін.

Дослідженням критичного мислення увагу приділяли С. Савченко, В. Курило, А. Лякішева, В. Вітюк, І. Кашуб'як, М. Починкова, І. Горохова та ін.

Актуальність роботи обумовлена важливістю дослідження ролі усвідомлюваних та неусвідомлюваних аспектів психологічного захисту у процесі соціальної адаптації людей, розвитку критичного мислення та вміння справлятися зі стресовими ситуаціями, що виникають в умовах повсякденної діяльності. Це необхідно з метою збереження соматичного та психологічного здоров'я, профілактики розвитку невротичних розладів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконувалась у межах науково-дослідної теми кафедри психології «Особистісні та ситуаційні ресурси особистості в умовах життєвої та суспільної кризи» (державний реєстраційний номер 0119U103458).

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження особливостей критичного мислення та копінг-стратегій осіб юнацького віку

Завдання дослідження:

1. Теоретичне аналізування особливостей критичного мислення та копінг-стратегій.
2. Визначити провідні копінг-стратегії, особливості копінг-поведінки та рівень критичного мислення осіб юнацького віку.
3. Дослідити взаємозв'язок рівня критичного мислення та використання копінг-стратегій особами юнацького віку.
4. Розробити методичні рекомендації щодо формування конструктивних та адаптивних копінг-стратегій.

Об'єкт дослідження – критичне мислення та копінг-стратегії.

Предмет дослідження: психологічні особливості критичного мислення та використання копінг-стратегій осіб юнацького віку.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань було використано такі методи:

– *загальнотеоретичні*: теоретичне аналізування, синтезування та порівняння, інтерпретація та систематизація теоретичних та емпіричних досліджень;

– *емпіричні* – Тест «Критичне мислення» Л. Старкі, Копінг-тест Лазаруса. Кореляційне дослідження проводилось за допомогою коефіцієнту кореляції Спірмена.

– *методи математичної статистики*: описова статистика – для визначення середніх, мінімальних показників у групі; кореляційний аналіз (коефіцієнт рангової кореляції Спірмена) – для визначення взаємозалежності між показниками.

Наукова новизна одержаних результатів. У науковій роботі *обґрунтовано* особливості розвитку та структуру критичного мислення; *доведено та простежено*, що юнацький вік виступає основним у становленні розвитку критичного мислення та копінг-стратегій.

Практична значущість дослідження. Отримані результати проведеного дослідження можна використовувати у індивідуальній та груповій роботах, формувати подальші експерименти, створювати тренінги та рекомендації. Розкривши основні компоненти критичного мислення та копінг-стратегій можна будувати методичні схеми та методи корекційної роботи. Отримані знання з копінг-стратегій на сьогодні допоможуть правильно консультивати осіб з ПТСР, що виник в результаті травмуючих ситуацій та військового конфлікту в Україні. Матеріали кваліфікаційного дослідження можуть бути використані при викладанні психологічних знань та в таких предметах як «Психогігієна», «Психологія стресу», «Загальна психологія» та ін.

Апробація роботи та публікації. Результати емпіричного дослідження обговорювалися на засіданні кафедри психології (протокол від 30.11.23 № 6). Теоретичні положення кваліфікаційної роботи були представлені на VIII Усеукраїнській науково-практичній конференції

молодих вчених, аспірантів та студентів «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (м. Івано-Франківськ, 7 квітня 2023 р.).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст роботи викладений на 46 сторінках друкованого тексту. Список використаних джерел нараховує 40 робіт класичних та сучасних дослідників.

**РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ РОЗГЛЯД ОСОБЛИВОСТЕЙ
КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ВИКОРИСТАННЯ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ОСОБАМИ
ЮНАЦЬКОГО ВІКУ**

1.1. Поняття критичного мислення та його особливості

Ще з часів Античності, окремі аспекти критичного мислення були об'єктом дослідження таких видатних філософів як Платон, Сократ, Б. Спіноза, Ф. Бекон, Р. Декарт та інших. Вже в античні часи сама практика філософії могла розглядатися як критичне мислення в контексті засобу отримання осмислених та рефлексивних знань, що відрізнялися від знань буденних та упереджених [26].

Питання критичного мислення розглядалося філософами Середньовіччя схожим чином, як і в Античності, тобто було способом отримання істинного знання, догматичного характеру та мало зв'язок із схоластичними методами передачі цих знань. Новий час вносить свої корективи у поняття критичності мислення, характеризуючи його як спосіб раціонального пізнання, де акцент робиться на інших типах міркувань: визнавалась важливість індуктивного мислення, тобто такого, що передбачає перехід від конкретного до загального; а також підкреслювалося значення дедуктивного мислення – як перехід від загального до конкретного. На розвиток критичного мислення також вплинула так звана філософія емпіризму, зокрема праці Д. Юма.

Існує філософський погляд на витоки критичного мислення, а саме розгляд двох рівнів пізнання – чуттєвого та раціонального. Чуттєве пізнання виникає в момент, коли наші органи чуття сприймають образи, які з'являються при прямій взаємодії людини з об'єктами та явищами дійсності. До основних форм чуттєвого пізнання входять відчуття, сприйняття та уявлення. Раціональне ж пізнання відбивається у таких формах як поняття, судження та умовивід. Саме дана теорія пізнання й досі в центрі уваги західних філософів як класична, а згодом – некласична теорія пізнання.

Ф. Бекон вагомо вплинув на розвиток теорії критичного мислення, адже виділив поняття «привидів», що характеризують погані розумові

звички, що призводить до проблем та помилок. Такими «привидами», що заважають чіткому мисленню є: «привиди роду» як схильність обирати простіші пояснення та шляхи, спрощувати природні явища, вигадувати власні схеми для пояснення цих явищ; «привиди печери» як відхилення індивідуального розуму від об'єктивної істини; «привиди площі або ринку» як підлаштування розуму до загальноприйнятих поглядів, забобонів, що включають вживання слів для позначення неіснуючих речей, таких як доля, вічний двигун та ін.; «привиди театру» як викривлення мислення через хибні вчення та філософські теорії [26].

Отже, критичне мислення мало своє історичне коріння ще з часів Античності та Середньовіччя, що робить її багатошаровим та багатограним поняттям, яке спирається на різні філософські підходи.

Більш чітке визначення поняттю критичного мислення було надане Дж. Дьюї, який зазначав, що критичне мислення виникає тоді, коли ми активно і протягом тривалого часу, обачливо розглядаємо переконання чи певні форми знань, спрямовуючи їх на їхні основи та роблячи висновки на основі даного розгляду [17; 25].

Термін «критичне мислення» почав широко вживатися лише в першій половині ХХ століття. До 1940-х даний термін в основному був сформований на основі характеристик рефлексивного мислення, як запропонував Дж. Дьюї. Лише у 1960-х роках Р. Енніс опублікував низку досліджень, в яких докладно розглянув питання визначення використання та, власне, розвитку критичного мислення. Підхід Р. Енніса дозволив встановити чіткий зв'язок між сучасним, на той момент, розумінням наукового підходу та сутністю критичного мислення. Р. Енніс сформулював основні ознаки критичного мислення, які відображають загальні принципи використання наукового методу, а саме:

- встановлення логічного зв'язку між аргументами та висновками;
- усунення неоднозначностей в аргументах;

- аналіз статусу припущень, обґрунтованості гіпотез та адекватності теорій;
- забезпечення надійності результатів спостереження та узагальнення;
- визначення області застосування конкретних тверджень;
- оцінка довіри до авторитетних джерел.

Ці підходи, які були розроблені Р. Еннісом, відображають важливі аспекти наукового методу в цілому та їх відображення в критичному мисленні.

Н. Козаченко також зазначає, що наукове мислення завжди має включати в себе елемент критичного мислення, проте критичне мислення саме по собі не обов'язково є пов'язаним із науковим методом. Замість цього, можна стверджувати, що критичне мислення – більш популярний застосунок наукового мислення у повсякденному житті. Основна ж роль критичного мислення полягає у тому, щоб забезпечити науково-раціональну основу нашого повсякдення, в ситуаціях комунікації та при прийнятті рішень [15].

С. Набатов зазначає, що при застосуванні критичного мислення важливо дотримуватися наступних етапів:

1. визначення проблеми;
2. збір відповідної інформації;
3. аналіз інформації;
4. пошук причин, які спричиняють проблему;
5. генерація ідей;
6. формулювання питань для перевірки висновків та ідей;
7. вибір найефективнішого рішення;
8. реалізація рішення та його перевірка [21]

Тож успішність критичного мислення полягає в утриманні від надмірного спрощення процесу критичного мислення.

А. Балан, на прикладі освітнього процесу, висвітлює процес розвитку критичного мислення через три основні стадії: стадію виклику, стадію осмислення та стадію рефлексії.

Стадія «виклик» дозволяє актуалізувати наявні знання та розкрити інтерес до нової теми. Попередні знання дозволяють розробити прогнози та визначити цілі подальшої пізнавальної діяльності. Основна мета цієї стадії – підвищення мотивації, інформаційного рівня та комунікативних навичок особистості.

Стадія «осмислення» полягає у глибокому розумінні нового матеріалу. Під час цієї стадії відбувається реалізація змісту. Головна мета даного етапі – розвиток творчого критичного мислення, навичок самостійної та групової роботи, пошукової та продуктивної евристичної діяльності.

Стадія «рефлексії» спрямована на персоналізацію знань, забезпечення їхньої міцності та глибини, а також осмислення актуальних знань і методів пізнавальної діяльності та їх усвідомлення [2].

Л. Драгієва описує критичне мислення як специфічний вид когнітивної діяльності людини; навички, що дозволяють активно, творчо та індивідуально сприймати інформацію, ефективно використовувати різні розумові процеси, ретельно аналізувати інформацію, формувати власну незалежну думку та вміло відстоювати її, а також успішно застосовувати набуті знання на практиці [11; 30].

Американська психологиня Д. Халперн, людина, яка володіє критичним мисленням, проявляє такі характеристики: готовність до планування, гнучкість мислення, наполегливість, здатність виправляти власні помилки, усвідомленість, здатність до пошуку компромісних рішень. Дослідниця наголошує, що головні труднощі у розвитку та вироблені установки до критичного мислення полягають в тому, що людина часто не усвідомлює свої імпульсивні чи ригідні дії. Вона також зазначає, що імпульсивність та ригідність мислення пояснюється впливом

емоцій. Через те, що критичне мислення не може безпосередньо контролювати емоційний стан, людині під час депресивних та нервозних станів важко проводити раціональний аналіз [7].

С. Терно описує критичне мислення як сукупність двох блоків: змістовного та операційного.

До змістовного блоку відносяться:

- загально методологічні методи, що підкреслюють важливість самокорекції методу дослідження, увагу до процедур дослідження та вміння розглядати справу з різних точок зору, готовність аналізувати критично не тільки інших, але й себе;

- стратегії, що включають методи розбиття проблеми на менші частини, вирішення більш простих аспектів проблем, що стосуються основної проблеми, використання різних засобів графічного та смислового представлення проблеми, дослідження окремих випадків для кращого розуміння ситуації, а також аналіз засобів та цілей.

До операційного блоку відноситься ряд навичок, що допомагають контролювати розумову діяльність та вдосконалювати її:

- уміння виявляти проблему та розуміти діалектичний зв'язок між суперечностями;

- навички вибору аргументів, що є прийнятними, відповідними та не викликають суперечностей;

- вміння знаходити контраргументи;

- спроможність виявляти факти, що суперечать власним думкам;

- навички обґрунтовувати свої позиції;

- оцінювання, включаючи вибір однієї з альтернатив та усвідомлення обмежень, що здатні впливати на висновки;

- навички спростування (фальсифікації);

- узагальнення інформації;

- формулювання гіпотез;
- здатність до формулювання висновків.

Тож, критичне мислення включає в себе загальні методичні принципи та стратегії (змістовний блок), а також різноманітні процедури оцінювання та аргументації (операційний блок) [29; 34].

С. Терно також зазначає найважливіші чинники розвитку критичного мислення:

- метод навчання;
- форму навчання; метод контролю;
- стиль навчання [33].

Отже, можна зробити висновок, що критичне мислення завжди відігравало важливу роль у філософському дослідженні та розвитку знань протягом усієї історії становлення науки. Незалежно від епохи, філософи та науковці надавали увагу різним аспектам цього виду мислення, включаючи різні методи та типи розумового аналізу.

Критичне мислення відіграє ключову роль у формуванні сучасної філософії та наукового пізнання світу. Визначення цього виду мислення пройшло еволюцію від рефлексивного мислення до більш широкого розуміння, яке включає раціональний підхід до аналізу, оцінки та прийняття рішень.

Критичне мислення є важливим як у наукових дослідженнях, так і в повсякденному житті, сприяючи обґрунтованому та раціональному підходу до різних аспектів життя, спілкування та вирішення проблем. Ця складна когнітивна діяльність включає різні елементи, такі як логічний аналіз, аргументація, оцінка джерел та інші навички, які сприяють розвитку об'єктивного та глибокого розуміння навколишнього світу.

1.2. Характеристика провідних копінг-стратегій особистості

Поняття "копінг" є предметом досліджень науковців протягом тривалого періоду. Л. Мерфі була першою науковицею, яка ввела термін

"копінг". Зазвичай "копінг" описується як готовність особи розв'язувати свої життєві проблеми та як поведінка, спрямована на подолання цих проблем. Його особливість полягає в тому, що він формує конкретні способи й засоби для подолання емоційного стресу в людини [12; 38].

Відмінність між психологічними захистами та копінг-стратегіями полягає у рівні свідомості та контролю над ними. Психологічні захисти є нерациональними та спрямовані на тимчасове полегшення психічного дискомфорту, тоді як копінг-стратегії є свідомими та спрямованими на вирішення проблеми на тривалий термін. Важлива відмінність полягає в тому, що психологічні захисти зазвичай спрямовані на внутрішні процеси та регуляцію емоційного стану особистості, тоді як копінг-стратегії спрямовані на відновлення взаємин особистості з навколишнім середовищем [22].

Поняття копінг-стратегій широко розглядається в концепції Р. Лазаруса, який під поняттям «копінг» описує засоби психологічного захисту, які виробляє людина протягом життя і які формують поведінку особи в різних умовах [10; 18; 31; 38].

Р. Лазарус та С. Фолкман виділяли такі копінг-стратегії: конфронтація, дистанціювання, самоконтроль та пошук соціальної підтримки, прийняття відповідальності, уникнення, планове розв'язання проблеми, а також стратегія позитивної переоцінки [14].

Стратегія планування вирішення проблеми, або планове розв'язання проблеми, включає в себе дослідження проблемної ситуації та створення плану дій для її розв'язання.

Конфронтуючий копінг передбачає активні зусилля щодо зміни ситуації, що можуть також включати агресивну поведінку та готовність до ризику.

Прийняття відповідальності характеризується визнанням власної ролі у виникненні проблеми або її протіканні та прийняття рішень, що вплинуть на її розв'язання.

Наступна стратегія – самоконтроль. Він охоплює вольову регуляцію людиною власних дій, осмислення впливу стресової ситуації.

Позитивна переоцінка характеризується пошуком позитивних аспектів стресової ситуації та заснована на позитивному світогляді особи.

Пошук соціальної підтримки – звернення до інших осіб, часто близьких друзів чи родичів, для отримання допомоги та порад щодо розв'язання ситуації. Стратегія дистанціювання передбачає зусилля особи, спрямовані на зменшення значимості стресових обставин, зміну фокусу на інші речі [8; 35]

Уникнення характеризується бігством від проблеми, часто включає у себе ескапізм та схильність до адикцій [8].

Розгляд класичних досліджень копінг-стратегії дозволяє виявити їх поділ на активні та пасивні, а також на адаптивні й дезадаптивні. Активні копінг-стратегії означають застосування людиною цілеспрямованих дій щодо усунення та ослаблення впливу стресової ситуації на людину. Пасивні, в свою чергу, передбачають використання різних психологічних захисних механізмів спрямованих на зниження емоційної напруги, а не на вирішення самої проблеми [14].

Адаптивними копінг стратегіями вважаються такі, що орієнтовані на активне вирішення проблеми і прояв активної поведінки, відповідно, та вирішення проблеми. Пошук соціальної підтримки є однією з адаптивних копінг-стратегій, адже передбачає активну поведінку людини задля отримання підтримки від інших осіб, що дозволяє зменшити тривогу та збільшити свої захисні ресурси. Однак навіть така стратегія може призвести до негативних наслідків у випадку, якщо надмірна соціальна підтримка трансформується в опіку та надмірний контроль, що може позбавити особу самостійності та відповідальності за власні дії [16].

Р. Лазарус та С. Фолкман також виділили п'ять важливих завдань копінгу як особливої поведінки пристосування: по-перше, це мінімізація негативних впливів умов та обставин, а також підвищення можливостей

для відновлення активної поведінки та діяльності; по-друге, це терпіння, адаптування або регуляція, перетворення життєвих обставин; по-третє, це підтримання сприятливого, або позитивного, образу «Я», впевненості у собі та своїх силах; по-четверте, це підтримання емоційної рівноваги; та останнє – створення та підтримка глибоких міжособистісних відносин [27].

А. Руснак також характеризує два стилі реагування особи у стресових ситуаціях, базуючись на дослідженнях Р. Лазаруса. Такими стилями реагування є проблемно-орієнтований та суб'єктивно орієнтований стилі.

Проблемно-орієнтований стиль характеризується раціональним аналізом особою обставин чи проблеми, він пов'язаний із розробкою та реалізацією планів подолання важкої ситуації. Даний стиль проявляється в таких копінг-стратегіях як самостійний аналіз ситуації, пошук соціальної підтримки, а також в пошуку додаткової інформації.

Суб'єктивно-орієнтований стиль вважається наслідком емоційного реагування людиною на ситуацію, та, на відміну від попереднього, не супроводжується конкретною активністю. Такий стиль часто проявляє себе у вигляді такої поведінки: спроб не думати про ситуацію чи обставини загалом; залучення оточення у свої проблеми та емоційні переживання; бажання забутися та сховатися уві сні; схильність до шкідливих звичок – наркотиків, алкоголю тощо [27].

У концепції Р. Моос та Д. Шеффер було виділено три стратегії копінг-поведінки особи:

- фокус уваги на поведінці для того, що визначити значення наявної ситуації для особи;
- фокус уваги на проблемі та на прийнятті рішень для її подолання;
- фокус уваги на управлінні емоціями, що дозволяє особі контролювати власні почуття та підтримувати емоційну рівновагу.

Ключовою думкою у даній моделі є те, що особисті та зовнішні стресори й ресурси, життєві кризові стани та зміни обставин, які індивід переживає, а також когнітивні оцінки та реакції на подолання, взаємодіють двостороннім чином і визначають здоров'я та самопочуття особи.

Дана модель складається з п'яти взаємопов'язаних між собою компонентів:

1. Особисті стресові фактори та ресурси.
2. Контекстуальні стресори та ресурси, до яких належить соціальна підтримка, здоров'я та його стан, а також фінансові аспекти.
3. Життєві обставини та кризи, включаючи особистісний розвиток та травми.
4. Стратегії та ресурси копіngu, що впливає на спроможність особи опанувати стрес та зменшувати його вплив.
5. Результати стресу та його подолання, що включають як позитивний, так і негативний вплив [40].

Ю. Александров висвітлював проблему копіng-стратегії в ситуаціях неуспіху. У своєму дослідженні науковець виділяє поняття копіng-поведінки, що є способом дій, які людина використовує в загрозованих її фізичному, особистісному чи соціальному благополуччю ситуаціях, і які впливають на її когнітивну та емоційну сферу для досягнення успішної або менш успішної адаптації [1].

Як зазначає Ма Фу, у копіng-поведінці зазвичай використовують базові копіng-стратегії та особистісно-середовищні копіng-ресурси, що включають в себе такі аспекти, як особистісна та професійна самооцінка, а також локус контролю.

Психологічні ресурси, до яких людина може звернутися за необхідності, включають у себе такі когнітивні, психомоторні, емоційно-вольові характеристики як саморегуляція, самооцінка, почуття власної гідності, мотивація тощо.

Професійні ресурси включають знання, досвід, індивідуальний стиль діяльності. Фізичними ж ресурсами є рівень фізичного та психічного здоров'я особи, а також функціональні резерви її організму. У копінг-поведінці висока значимість також надається матеріальним ресурсам [19, с. 41].

Копінг-поведінка також включає в себе діяльність та взаємодії особистості в контексті міжособистісних відносин, що допомагають індивіду адаптуватися до конкретних ситуацій та ширшого континууму життєвих обставин. Така поведінка заснована на саморегуляції, тому включає використання когнітивних, емоційних та поведінкових ресурсів, що згодом можуть перетворитися на соціальні шаблони або патерни взаємодії. Під час такого процесу індивід враховує ситуацію, порівнює її з власними внутрішніми стандартами та особистими характеристиками в межах концепції імпліцитної теорії особистості [19, с. 42; 20].

Достатньо сформована копінг-поведінка починає проявлятися у підлітковому віці та проявляє виразні тенденції. Даний від дозволяє визначити чіткі особливості реакції індивіда на стресові ситуації, а також особливості організації своєї поведінки, використовуючи підходящі для них стилі. Копінг-поведінка в даний період життя відображає психологічну картину розвитку особистості, пов'язану зі способом, яким індивіди сприймають світ та як формують свою свідому поведінку. Це, відповідно, впливає і на самовизначення та самореалізацію особи [19, с. 48].

До копінг-поведінки відносять такі стадії:

- попереджуюча стадія, за якої копінг дозволяє людині підготуватися до вирішення труднощів, що виникають;
- безпосереднє подолання стресу;
- відновлююча стадія, за якою особа стикається з результатами впливу стресу на неї [27].

Також, І. Гордієнко та В. Маліновська розглядали взаємозв'язок локус контролю з різними видами копінг-стратегій та зазначали, що існують глибокі та складні зв'язки між особистісним контролем, стресом та його подоланням, а також різними способами адаптації. Особистісний контроль впливає на взаємодію між особистістю та оточуючим середовищем, впливаючи на цьому на процеси подолання стресу [9].

Отже, поняття "копінг" є важливим предметом дослідження в психології. Дане поняття відноситься до готовності та поведінки особи в розв'язанні життєвих проблем та подоланні стресу. Копінг-стратегії, які визначаються Р. Лазарусом та С. Фолкманом, розкривають широкий спектр підходів до вирішення проблем і впорядковані в різних категоріях. Дослідження копінгу допомагає розуміти, як індивіди вирішують проблеми та подолають стрес.

1.3. Особливості критичного мислення та копінг-стратегій в юнацькому віці

Юнацький вік є періодом, в який особистість проходить інтенсивний розвиток, створюючи плани для свого життя та роблячи важливі вибори. Одним з ключових аспектів морального розвитку під час юнацького віку є перегляд та переоцінка системи цінностей, яка впливає на сприйняття ризику, інколи призводячи до участі юнаків та дівчат у ризикованих діях.

Центральним аспектом періоду юнацького віку є процес самовизначення, як у професійній, так і в особистісній сферах.

Вплив негативних факторів може призводити до формування негативної поведінки та підміни ціннісних життєвих орієнтацій. Тому в даний період життя людини розвиток критичного мислення, підвищення віри у власні можливості та здібності, а також впровадження більш активного суб'єктивного контролю є важливими завданнями у процесі розвитку та становлення особистості молодих людей [5].

Значення когнітивного розвитку, що включає і розвиток критичного мислення, у юнацькому періоду обумовлюється підготовкою молоді до вирішення складних завдань у дорослому житті, що включає в себе виразність думок, вміння обґрунтовувати свою позицію, передбачати наслідки своїх дій та ефективно планувати майбутнє.

Сучасні умови вимагають від людей, зокрема студентської молоді, розуміння та освоєння нових методів та підходів до обробки інформації, нестандартного мислення та адаптації до змін.

Розвиток інтелекту та когнітивних навичок сучасної людини визначається не тільки обсягом її знань, але й умінням фільтрувати інформацію, розвивати гнучкість свого мислення та розуміти механізми функціонування пізнавальних процесів [13].

Розвиток критичного мислення пронизує усе життя особи. Ми можемо бачити, що критичне мислення є особливо важливим у юнацькому віці, зокрема у часи студентів, тому сучасна освіта сприяє розвитку даного аспекту мислення ще за часів шкільного навчання, а згодом – на шляху професійного становлення.

Критичне мислення важливе на всіх рівнях освіти, включаючи бакалаврат, магістратуру, аспірантуру тощо.

Позитивна та креативна роль критичного мислення проявляється найкраще, коли воно засновується на моральних цінностях, тому критичне мислення, що не враховує моральної основи, може призводити до негативних наслідків.

Оцінка суджень, подій та діяльності людей дуже часто включає в себе розгляд моральних аспектів, наприклад добра та зла, порядності й нечесності, справедливості та несправедливості, а також гуманізму та прав людини. Таким чином, критичне мислення цивілізованої людини вимагає здатності розуміти моральний контекст як власної поведінки, так і дій інших, оцінюючи їх відповідно до етичних норм та принципів [3].

У юнацькому віці велике значення також має розвиток стресостійкості, оскільки це допомагає особи витримувати значні навантаження на інтелект, волю та емоції. У цьому віці особливо актуальним є формування особистості, бажання створити власну сім'ю та здатність до самоконтролю у відповідь на постійні зміни в соціальному середовищі.

Молоді люди можуть відчувати та досліджувати стрес через конфліктні ситуації та особливості їх протікання.

Згідно з думкою G. Vaillant, зміни в копінг-поведінці можуть тривати протягом усього життя, але вони поступово сповільнюються з віком. Процеси дозрівання стабілізуються протягом періоду дорослості. Дослідник підкреслює значну різницю між копінг-стратегіями у юнацькому віці (менше 20 років) порівняно з ранньою дорослістю (20-35 років). Також він зауважує відсутність суттєвих відмінностей між копінг-стратегіями в ранній дорослості і середньому віці (старші 35 років) [4].

За даними зарубіжних вчених, ранній юнацький вік відзначається певною поведінковою стратегією, яка базується на потребі у соціальній підтримці від дорослих, особливо на емоційній підтримці. Тому можна стверджувати, що початок дорослості має тісні зв'язки з присутністю важливих дорослих у житті молодого людини [36].

Перехід від підліткового до юнацького віку супроводжується різкими змінами у внутрішніх позиціях та в ставленні до майбутнього. Юність – це той період, в який особа розширює свій часовий горизонт, де майбутнє стає ключовим аспектом. Змінюється головний напрямок особистості, який тепер включає в себе бажання досягнення успіху в майбутньому, вибір життєвого шляху та професії.

Оцінка людиною оточуючого середовища впливає на те, як вона подолає складні життєві обставини, що, в свою чергу, впливає на взаємини між людиною та її середовищем і, відповідно, на її емоційну

реакцію на такі ситуації. Копінг при таких обставинах виступає посередником у вираженні емоційної відповіді [6].

Особливість юнацького періоду полягає у входженні у професійну діяльність, як ми зазначали вище, а успіх в даній діяльності залежить не лише від отримання теоретичних чи практичних знань, набутих під час навчання у школі чи закладі вищої освіти.

Н. Тарасенко зазначає, що важливими є також здатність особи працювати у важких умовах постійної напруги, а також адаптуватися до нових умов роботи та життя, вміти постійно вчитися та покращувати свої навички, а також вміння ефективно вирішувати професійні завдання. Отже, особливо необхідним в цей період життя людини є формування психологічної готовності до стресових ситуацій, розвиток особистісних ресурсів, що необхідні для подолання стресу, що й містить у собі копінг [32].

Висновки до першого розділу

Аналіз теоретичних даних дозволяє нам зробити висновки, що концепція критичного мислення є складною і дуже значущою частиною когнітивного розвитку. Ця концепція включає в себе здатність систематично аналізувати і оцінювати інформацію, що надходить, та робити обґрунтовані висновки на основі цього аналізу. Критичне мислення передбачає здатність відрізнити факти від припущень, визначати переваги та недоліки різних джерел інформації, виявляти логічні помилки і вміти аргументувати власні погляди.

Можна також зробити висновок, що розвинене критичне мислення передбачає глибокий розвиток і гнучкість інтелекту, а також вміння адаптуватися до різних ситуацій та виправляти помилки. Однак імпульсивність та ригідність мислення можуть бути впливовими чинниками, які ускладнюють розвиток критичного мислення, особливо під час емоційно навантажених станів, таких як депресія та стрес. Таким

чином, для успішного розвитку критичного мислення важливо вміти усвідомлювати та керувати своїми емоціями, а також прагнути до гнучкості і пошуку компромісів у рішеннях.

Негативні впливи на молодих людей можуть спричинити негативну поведінку та переоцінку цінностей. Тому важливо розвивати критичне мислення, підвищувати віру в власні можливості та здібності та надавати більше суб'єктивного контролю над власною поведінкою. Крім того, розвиток критичного мислення у цьому віці важливий для підготовки молоді до складних завдань у дорослому житті та для підвищення їхнього когнітивного розвитку.

Також, ранній юнацький вік відзначається потребою у соціальній підтримці від дорослих, зокрема в емоційній підтримці. Тому на початку дорослості важлива присутність важливих дорослих у житті молодої людини.

У цей період також важливо формувати психологічну готовність до стресових ситуацій, розвивати особистісні ресурси для подолання стресу, включаючи розвиток копінг-стратегій. Усе це допомагає молодій людині готуватися до викликів та труднощів дорослого життя.

Отже, проаналізувавши наукові доробки зарубіжних та вітчизняних дослідників на тему копінг-стратегій та критичного мислення, їх особливостей та розвитку в осіб юнацького віку, можемо перейти до опису та аналізу емпіричного дослідження взаємозв'язку рівня критичного мислення із копінг-стратегіями в осіб юнацького віку.

РОЗДІЛ 2. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РІВНЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ОСОБАМИ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

2.1. Організація емпіричного дослідження взаємозв'язку рівня критичного мислення та використання копінг-стратегій особами юнацького віку

У попередньому розладі було теоретично визначено та особливості критичного мислення та копінг-стратегій особистості. Отримані результати склали основу для подальшої розробки нашого емпіричного дослідження.

Емпіричне дослідження було проведено у три етапи, що дозволили нам сформувавши схему діагностики, а також ефективний збір даних та аналіз результатів дослідження.

До першого етапу увійшла розробка психодіагностичного інструментарію, що включає методики, які відповідають предмету та завданням нашого дослідження, а також формування вибірки нашого експериментального дослідження.

Другий етап – безпосередньо емпіричний. На цьому етапі ми реалізували програму нашого емпіричного дослідження та провели психологічну діагностику респондентів з урахуванням принципів конфіденційності, добровільності та анонімності.

Останній етап – третій – це етап обробки та опису результатів емпіричного дослідження взаємозв'язку рівня критичного мислення із використанням копінг-стратегій в осіб юнацького віку.

Перейдемо до розгляду психодіагностичного інструментарію:

1. *Методика «Копінг-тест» Лазаруса.* Ця методика призначена для визначення тих стратегій, які люди найчастіше використовують для подолання стресових ситуацій.

За даною методикою маємо змогу оцінити такі копінг-стратегії як копінг, орієнтований на вирішення завдання; копінг, спрямований на емоції; копінг, що має на меті уникнення, а також копінг, спрямований на відволікання;

2. *Тест «Критичне мислення» Л. Старкі.* Дана методика призначена для дослідження рівня критичного мислення. Опитувальник складається з 27 задач, на які респондент має дати найбільш правильний варіант відповіді. Додатком до тесту «Критичне мислення» є Ключ-дешифратор до тесту Критичного мислення Л. Старкі.

3. *Методика «Копінг-поведінка в стресових ситуаціях» (С. Норман, Д. Ендлер, Д. Джеймс, М. Паркер).* Дана методика дозволяє визначити домінуючі групи поведінкових копінг стратегій. Методика аналізується з урахуванням таких шкал: копінг, орієнтований на вирішення завдання; копінг, що орієнтується на емоціях; копінг, орієнтований на уникаючу поведінку та додатково представлено субшкали відволікання та соціального відволікання.

– *Копінг, орієнтований на вирішення завдання:* Цей вид копінгу спрямований на раціональне та проблемно-орієнтоване реагування на стресову ситуацію. Особа, яка використовує цей підхід, спробує знайти рішення для проблеми або ситуації, що викликала стрес.

– *Копінг, що орієнтований на емоціях:* В цьому випадку особа акцентує увагу на власних емоціях та спробує зменшити внутрішній дискомфорт, пов'язаний із стресом. Вона може виразити свої почуття, розмовляти з кимось або шукати способи розслаблення, які допоможуть зняти напругу.

– *Копінг, орієнтований на уникаючу поведінку:* Цей тип копінгу передбачає уникання або відхилення від стресової ситуації. Особа може намагатися уникнути або зменшити контакт з джерелом стресу, зокрема шукаючи ізоляції або відволікання у інших справах.

– *Субшкали відволікання та соціального відволікання:* Субшкали відволікання та соціального відволікання представляють підкатегорії копінгу, які включають у себе стратегії, спрямовані на відволікання уваги від стресової ситуації. Відволікання може бути особистим (наприклад, заняттям улюбленим хобі) або соціальним

(наприклад, шукаючи підтримку та розвагу у спілкуванні з іншими людьми).

Таким чином, розроблена нами програма емпіричного дослідження дозволяє, ґрунтуючись на підібраних психодіагностичних методиках, дослідити особливості критичного мислення та рівень його вираженості у респондентів, а також особливості копінг-стратегій в осіб юнацького віку.

Описавши комплекс психодіагностичних методик, переходимо до характеристики вибірки, а також особливостей збору емпіричних результатів нашого дослідження.

Вибірка дослідження склала 50 респондентів юнацького віку (17-24 роки), до якої увійшли студенти та випускники Херсонського державного університету, а також Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Емпіричне дослідження було проведене у дистанційному режимі з використанням платформи для створення опитувань Google Form.

2.2. Результати емпіричного дослідження критичного мислення та копінг-стратегій осіб юнацького віку

Отримані в ході психодіагностичного етапу нашого дослідження дані було організовано таким чином: нами було проаналізовано результати дослідження копінг-стратегій осіб юнацького віку за двома методиками з метою виявлення превалюючих копінг-стратегій в респондентів, а також особливостей копінг-поведінки юнаків та дівчат; проаналізовано результати за методикою дослідження критичного мислення для виявлення рівня сформованості даного показника серед респондентів нашої групи; надалі проводився кількісний та якісний опис отриманих результатів з представленням їх графічно; проводилося встановлення зв'язків між критичним мисленням та копінг-стратегіями особистості.

Для визначення можливих зв'язків між критичним мисленням та копінг-стратегіями осіб юнацького віку було використано кореляційний аналіз із використанням методу Спірмена.

Перейдемо до опису отриманих результаті за методикою «Копінг-тест» Лазаруса.

На Рис. 2.1. представимо основні результати за кожною шкалою копінг-тесту Лазаруса.

Рис. 2.1. Розподіл середніх показників за результатами копінг-тесту Лазаруса

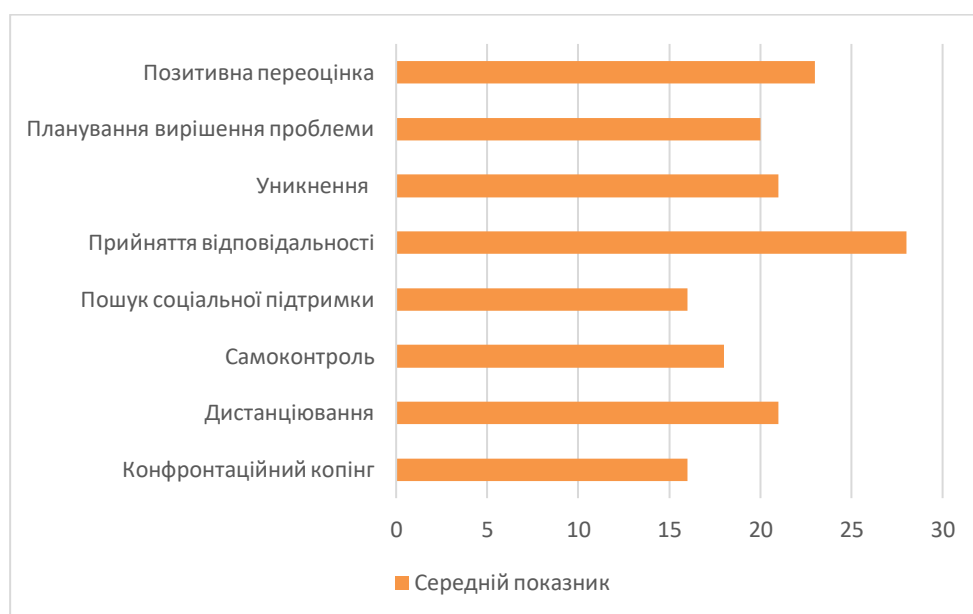

Рис. 2.1. дозволяє нам прослідкувати переважання в респондентів нашої вибірки таких копінг-стратегій як: прийняття відповідальності (у 56% вибірки – відповідно 28 осіб), позитивна переоцінка (у 46% вибірки – відповідно 23 особи) та дистанціювання й уникнення (у 42% вибірки – відповідно по 23 особи). Дані результати свідчать про сформованість в респондентів переважно таких копінг-стратегій і дозволяє охарактеризувати результати так:

– 56% респондентів схильні приймати на себе відповідальність у вирішення стресових обставин. Використання цієї стратегії передбачає

готовність вчитися зі своїх досвідів та покращувати способи реагування на подібні ситуації в майбутньому;

– 46% респондентів схильні до позитивної переоцінки як копінг-стратегії. Це свідчить про те, що особа частіше намагаються визначити та замінити негативні чи деструктивні думки більш позитивними або конструктивними варіантами.

– 42% респондентів також схильні до дистанціювання й уникнення. Дані копінг-стратегії включають в себе спроби особи уникнути чи зменшити контакт з стресовою ситуацією або подолати її, не вдаючись до активних дій або емоційного заангажування.

За допомогою описової статистики показників копінг-поведінки осіб юнацького віку нами було отримано такі результати (Табл. 2.1):

Табл. 2.1. Описова статистика показників копінг-поведінки осіб юнацького віку

	Проблемно-орієнтовані	Емоційно-орієнтовані	Орієнтовані на уникнення	Орієнтовані на відволікання	Пошук соціальної підтримки	Субшкала відволікання	Субшкала соціального відволікання
Середнє значення	46,34 ±18,16	50±16,7	54,1±17,6	49,8±16,5	52±18,5	46,18±17,4	47,72±16,86
Медіана	43	47	56,5	49	50	45	45,5
Мода	32	45	68	45	75	35	45

Отже, статистично описані показники копінг-поведінки осіб юнацького віку, що представлені графічно у Табл. 2.1., дозволяють нам виділити основні середні показники за даною методикою серед респондентів.

– 76% респондентів виявляють сформованість проблемно-орієнтованої копінг-поведінки на середньому рівні;

– 8% респондентів виявляють сформованість проблемно-орієнтованої копінг-поведінки на високому рівні;

– 16% респондентів виявляють низький рівень сформованості даної копінг-поведінки.

Сформованість емоційно-орієнтованої копінг-поведінки проявляється за даними тенденціями:

– 70% респондентів виявляють сформованість емоційно-орієнтованої копінг-поведінки на середньому рівні;

– у 20% респондентів переважає емоційно-орієнтована копінг-поведінка на високому рівні;

– 10% респондентів виявляють низький рівень проявів емоційно-орієнтованої копінг-поведінки.

Показники копінг-поведінки, орієнтованої на уникнення:

– у 58% респондентів копінг-поведінка, орієнтована на уникнення, проявляється переважно на середньому рівні;

– 22% респондентів проявляють високі результати за показником копінг-поведінки, орієнтованої на уникнення;

– 20% респондентів виявляють копінг-поведінку, орієнтовану на уникнення на низькому рівні.

Показники копінг-поведінки, орієнтованої на відволікання:

– 68% респондентів виявляють копінг-поведінку, орієнтовану на відволікання на середньому рівні;

– 14% респондентів притаманна копінг-поведінка, орієнтована на відволікання на високому рівні;

– 18% респондентів виявляють даний вид копінг-поведінки на низькому рівні.

Пошук соціальної підтримки проявляється у респондентів таким чином:

– 58% респондентів схильні до пошуку соціальної підтримки при стресових станах на середньому рівні;

- 28% респондентів виявляють високий рівень схильності до пошуку соціальної підтримки під час переживання стресу;
- 14% респондентів переважно не схильні до пошуку соціальної підтримки, або схильні на низькому рівні.

Висвітливши результати респондентів за показниками копінг-стратегій та копінг-поведінки, перейдемо до аналізу особливостей критичного мислення в осіб юнацького віку.

За результатами дослідження критичного мислення було отримано такі показники:

- 34% респондентів проявляють високий рівень критичного мислення. Високий рівень критичного мислення вказує на вищий рівень здатності особи аналізувати, оцінювати та розуміти інформацію, яка до неї надходить.
- 36% респондентів мають середній рівень розвитку критичного мислення. Середній рівень критичного мислення вказує на те, що особа виявляє базовий рівень здатності аналізувати інформацію та приймати обґрунтовані рішення, але їй може бути не вистачати певних аспектів чи навичок, щоб досягти вищого рівня критичного мислення.
- 30% респондентів мають низький та дуже низький рівень розвитку критичного мислення. Низький рівень критичного мислення вказує на те, що особа має обмежені навички та здатності для аналізу та оцінки інформації, і її рішення та судження можуть бути схильними до недбалості чи прийняття без обґрунтування.

Проаналізувавши показники за копінг-стратегіями, копінг-поведінкою та рівень розвитку критичного мислення осіб юнацького віку, вважаємо за доцільне перейти до кореляційного аналізу для встановлення взаємозв'язків між критичним мисленням та копінг-стратегіями респондентів.

Кореляційний аналіз проводився за допомогою коефіцієнта кореляції Спірмена та дозволив нам виявити такі значущі для нашого дослідження показники кореляції.

Виявлено високу позитивну кореляцію на рівні $p > 0,001$ між показниками такої копінг-стратегії як «позитивна переоцінка» із критичним мисленням, що свідчить про наявність тенденції: високі показники сформованості копінг-стратегії позитивної переоцінки відповідають високим показникам критичного мислення.

Виявлено високу позитивну кореляцію на рівні $p > 0,001$ між копінг-стратегією «прийняття відповідальності» та критичним мисленням, що демонструє тенденцію: високі показники критичного мислення відповідають високим показникам сформованості досліджуваної копінг-стратегії і навпаки.

З'ясовано високу позитивну кореляцію на рівні $p > 0,001$ між показниками за такою копінг-стратегією як «конфронтація» та критичним мисленням.

Виявлено високу позитивну кореляцію на рівні $p > 0,005$ між копінг-стратегією «пошук соціальної підтримки» та критичним мисленням. Дані результати дозволяють прослідкувати зв'язок між високими показниками пошуку соціальної підтримки та високими показниками критичного мислення, та, навпаки – низьким результатам критичного мислення відповідають низькі результати сформованості такої копінг-стратегії як пошук соціальної підтримки.

Виявлено високу негативну кореляцію при $p > 0,005$ між показниками «дистанціювання» та «уникнення» з критичним мисленням осіб юнацького віку, що свідчить про тенденцію – підвищення показників критичного мислення відповідатимуть зниженню показників дистанціювання та уникнення.

Дослідження взаємозв'язків між копінг-поведінкою та критичним мисленням дозволяють продемонструвати такі тенденції:

Виявлено високу позитивну кореляцію між проблемно-орієнтованою копінг-поведінкою та критичним мисленням на рівні $p > 0,005$.

Виявлено високу негативну кореляцію між емоційно-орієнтованою копінг-поведінкою та критичним мисленням на рівні $p > 0,005$.

З'ясовано також високу негативну кореляцію між копінг-поведінкою, орієнтованою на уникнення та критичним мисленням на рівні $p > 0,005$.

Узагальнимо отримані результати за проведеним емпіричним дослідженням: було досліджено, які стратегії респонденти використовують для подолання стресу та важких життєвих ситуацій; рівень критичного мислення серед досліджуваних нашої вибірки, а також проведено кореляційний аналіз, що продемонстрував наявність взаємозв'язку між двома досліджуваними феноменами.

На основі отриманих даних вважаємо за доцільне перейти до опису методичних рекомендацій щодо розвитку критичного мислення та формування конструктивних копінг-стратегій в осіб юнацького віку.

2.3. Методичні рекомендації щодо розвитку критичного мислення та формування конструктивних копінг-стратегій в осіб юнацького віку

Критичне мислення є важливим аспектом мислення загалом, а також ґрунтовною навичкою, що сприяє об'єктивному, раціональному та логічному аналізу й оцінці інформації, яка оточує людину. Критичне мислення корисне у різних сферах життя індивіда, включаючи освіту, професійну діяльність та особистісний розвиток.

Для розвитку критичного мислення запропоновано такі рекомендації:

- Активне читання та аналіз текстів.

Сучасна молодь звикає сприймати інформацію кліпово та максимально скорочено, все менше людей перевіряють джерела інформації, які сприймають, менше задають питання та роздумують над змістом, тому сприяння активному читанню в молоді необхідно для розвитку критичного мислення.

Під час читання статей, художньої літератури, новин або інших текстів важливо ставити собі питання, які допоможуть глибше зрозуміти зміст. Важливо роздумувати над тим, яка ж головна ідея тексту та які аргументи її підтримують, які докази представлені.

Описуючи особливості таксономії Б. Блума, О. Пометун [23] зазначала, що дана концепція є корисним інструментом для вчителів, оскільки вона допомагає у побудові послідовності завдань та задач, які спрямовані на різні рівні когнітивних навичок учнів. Це дозволяє ефективно скеровувати навчальний процес та сприяти розвитку не тільки запам'ятовування, але й вміння розуміти, аналізувати й обґрунтовувати інформацію [23; 28]Тренування власної аргументації.

Вправи на розвиток аргументації дозволяють розвивати вміння висловлювати власні думки та ідеї та вміти їх аргументувати. Дебати з іншими людьми, обговорення публічних питань корисні для критичного мислення кожної людини.

– Важливо тренувати свою логіку.

Ознайомлення з основами формальної логіки дозволяє в подальшому розпізнавати недоліки своєї аргументації, покращувати її. Вивчення логічних операцій також сприяє підвищенню рівня критичного мислення.

О. Пометун зазначала на важливості сприяння в учнів пізнавальної діяльності за допомогою спеціальних завдань. Ця діяльність має включати не лише просте запам'ятовування певних фактів, але й подальше їхнє застосування для вирішення поставлених проблем та

задач, а також аналіз, синтез та обґрунтування думок на основі інформації, що була надана під час заняття.

- Розвиток аналітичних навичок.

Для розвитку критичного мислення важливо розвивати навички аналізу та синтезу інформації. Варто розглядати складні ситуації чи проблеми з різних точок зору та аналізувати їх взаємозв'язки та впливи на інші аспекти.

- Використання сучасних технологій.

Ні для кого не секрет, що зараз людина зростає в епоху безлічі інформаційних ресурсів та інтернету. Важливо розвивати вміння користуватися інтернетом та сучасними інформресурсами, що дозволить збільшити інформаційну грамотність та підвищити рівень критичного мислення. Перевірка джерел інформації, валідованості фактів дозволить розвивати навички вміння робити власні висновки.

- Практика критичного мислення в повсякденному житті.

Важливе використання вже набутих навичок у різних аспектах свого побутового та соціального життя, включаючи вибір продуктів, перегляд новин та розв'язання повсякденних завдань.

- Робота в групах

Як ми вже зазначали, участь в дискусіях – важлива основа розвитку критичного мислення. Участь у групових обговореннях дозволить широко розглянути актуальне питання та розкрити його з різних точок зору, а також навчить слухати інших.

- Відкритість до нових ідей та гнучкості у точці зору.

Важливо бути готовим приймати нові ідеї та напрямки та змінювати власну точку зору на основі нової інформації та аналізу.

Отже, процес розвитку критичного мислення є неперервним і відкриває нові можливості для розширення та вдосконалення вашого інтелектуального потенціалу. Зазначені рекомендації можуть сприяти здатності молоді бути більш компетентними та об'єктивними

мислителями, що в свою чергу сприятиме як особистому, так і професійному росту і досягненням.

Окрім розвитку критичного мислення важливим також є і формування конструктивних та адаптивних копінг-стратегій. Дані методичні рекомендації спрямовані на розвиток здатності особи ефективно долати стрес, труднощі та виклики у різних життєвих ситуаціях.

– Розуміння стресу

Важливо розвивати освіченість в даному питанні та розширювати інформацію щодо особливостей стресу та його впливу на організм та психіку індивіда. Саме розуміння природи стресу – вже важливий крок до розвитку адаптивної копінг-поведінки та копінг-стратегій.

– Розвиток самоусвідомлення

У роботі з особами юнацького віку важливо сприяти їхньому самоусвідомленню. Це дозволяє молоді зрозуміти свої сильні та слабкі сторони, а також особливості їх реакцій на стресові ситуації.

– Розвиток навичок планування

Розвиток навичок планування дозволить навчитися планувати свої дії у стресових ситуаціях, що розширить спектр реакцій на стрес та можливі наслідки таких реакцій.

– Розвиток емоційного контролю

Вдосконалення навичок емоційного контролю дозволить особам юнацького віку виразніше виражати свої почуття та шукати засоби для їхнього заспокоєння

– Соціальна підтримка

Соціальна підтримка є важливим аспектом на шляху до подолання стресових обставин. Розвиток навичок спілкування та встановлення тісних та довірливих стосунків навчить молодь, як шукати допомогу та підтримку в інших людей.

– Практика копінг-стратегій

Спонування до практикування копінг-поведінки у різних ситуацій – ґрунтовний аспект для формування адаптивних копінг-стратегій особистості. Відпрацювання таких навичок необхідне для того, що вони могли стати автоматичними.

– У роботі з особами юнацького віку важливо підтримувати їх у складні моменти, адже це надає їм ресурс для формування адаптивних копінг-стратегій у важких ситуаціях.

– Не слід забувати і про врахування індивідуальних особливостей особи

Важливо розуміти, що не кожна копінг-стратегія буде працювати абсолютно у всіх, адже що працює в одного, може бути неефективним для іншого. Розуміння індивідуальних особливостей особи дозволить надати ширшу та доцільнішу допомогу у формування копінг-стратегій.

Отже, надані рекомендації можуть бути використані як педагогами та викладачами, так і психологами для розвитку адаптивних копінг-стратегій у молоді, а також критичного мислення. Варто пам'ятати, що такі процеси вимагають часу та практики, а також відкривають нові можливості для особистісного розвитку молоді та ефективного вирішення їх життєвих викликів.

Висновки до другого розділу

Проведено емпіричне дослідження, яке включало в себе підготовку до безпосереднього дослідження, формування комплексу психодіагностичних методик, опису отриманих результатів, а також кореляційний аналіз. Отримані результати за психодіагностичним дослідженням були представлені графічним методом у вигляді таблиць та діаграм. Для проведення кореляційного аналізу було використано коефіцієнт кореляції Спірмена. Дані результати мають важливе значення для розуміння взаємозв'язку між копінг-стратегіями, копінг-поведінкою та рівнем критичного мислення у молоді. Отримані кореляції дозволили

визначити наявність певних зв'язків між копінг-стратегіями, копінг-поведінкою та рівнем критичного мислення. На основі отриманих результатів було розроблено ефективні методичні рекомендації, спрямовані на розвиток критичного мислення та формування конструктивних копінг-стратегій у осіб юнацького віку.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі було докладно розглянуто теоретичні підходи до розуміння особливостей критичного мислення та копінг-стратегій та висвітлено результати емпіричного дослідження взаємозв'язку критичного мислення із використанням копінг-стратегій особами юнацького віку.

1. Теоретично проаналізовано поняття критичного мислення та його особливостей, а також особливості копінг-стратегій, шляхи їх формування в індивіда. У ході теоретичного огляду наукових джерел було розглянуто особливості розвитку критичного мислення, його важливість для життя, а також основні погляди науковців на даний феномен. Описано поняття копінгу та копінг-стратегій, розкрито класифікації копінг-стратегій у наукових доробках.

2. Для визначення провідних копінг-стратегій, особливостей копінг-поведінки та рівня критичного мислення в осіб юнацького віку було підібрано комплекс психодіагностичних методик, спрямованих на вирішення поставлених у нашому дослідженні завдань. Було визначено, що провідними копінг-стратегіями в осіб юнацького віку у сформованій нами вибірці є такі: прийняття відповідальності, позитивна переоцінка та дистанціювання й уникнення.

Згідно дослідження особливостей копінг-поведінки було виявлено такі показники: У 20% респондентів спостерігається високий рівень емоційно-орієнтованої копінг-поведінки, в 8% – виражена проблемно-орієнтована копінг-поведінка. До того ж, 22% респондентів виявили схильність до копінг-поведінки, орієнтованої на уникнення на високому рівні, і 14% проявляють високий рівень копінг-поведінки, орієнтованої на відволікання. А також, 28% респондентів виявили високий рівень пошуку соціальної підтримки під час переживання стресу.

Відповідно до дослідження рівня критичного мислення було виявлено такі результати: 34% респондентів проявляють високий рівень критичного мислення; 36% респондентів мають середній рівень розвитку критичного мислення; 30% респондентів мають низький та дуже низький рівень розвитку критичного мислення.

3. Досліджено взаємозв'язок між рівнем критичного мислення та використанням копінг-стратегій осіб юнацького віку.

Виявлення взаємозв'язку між досліджуваними феноменами проводилося за допомогою кореляційного аналізу з використанням коефіцієнту кореляції Спірмена. Було отримано такі результати:

Була виявлена висока позитивна кореляція на рівні значущості $p > 0,001$ між показниками копінг-стратегії «позитивна переоцінка» і рівнем критичного мислення. Також виявлено високу позитивну кореляцію на рівні значущості $p > 0,001$ між копінг-стратегією «прийняття відповідальності» та критичним мисленням. Деякі висновки були зроблені про високу позитивну кореляцію на рівні значущості $p > 0,001$ між показниками копінг-стратегії «конфронтація» і критичним мисленням. Крім того, була виявлена висока позитивна кореляція на рівні значущості $p > 0,005$ між копінг-стратегією «пошук соціальної підтримки» та критичним мисленням. Зазначено високу негативну кореляцію на рівні значущості $p > 0,005$ між показниками «дистанціювання» та «уникнення» з критичним мисленням у молодих осіб.

Додатково було виявлено взаємозв'язки між рівнем критичного мислення та копінг-поведінкою в осіб юнацького віку.

Була виявлена висока позитивна кореляція між проблемно-орієнтованою копінг-поведінкою та рівнем критичного мислення на рівні значущості $p > 0,005$. Також була виявлена висока негативна кореляція між емоційно-орієнтованою копінг-поведінкою та критичним мисленням на рівні значущості $p > 0,005$. Була встановлена й висока негативна кореляція

між копінг-поведінкою, орієнтованою на уникнення та рівнем критичного мислення на рівні значущості $p > 0,005$.

4. Розроблено методичні рекомендації щодо формування конструктивних та адаптивних копінг-стратегій.

Розроблені методичні рекомендації, базуючись на результатах цього дослідження, можуть бути корисними як для вчителів, так і для психологів у сприянні розвитку критичного мислення та ефективних копінг-стратегій у молоді. Ці рекомендації мають потенціал стати цінним інструментом в педагогічній та психологічній роботі зі студентами та учнями, сприяючи поліпшенню їхнього об'єктивного та критичного сприйняття інформації та розвитку необхідних навичок, які є важливими в сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров Ю. В. Проблема копінг-стратегії в ситуації неуспіху. *Особистість, суспільство, закон : тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової (м. Харків, 25 квіт. 2019 р.)*. МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 11-15.
2. Балан А. Критичне мислення як умова формування особистості. *The 11th International scientific and practical conference “Modern research in world science” (January 29-31, 2023) SPC “Sci-conf.com.ua”*, Lviv, Ukraine. 2023. P. 841-844.
3. Белкіна-Ковальчук О. В. Роль критичного мислення в сучасній освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Розділ 5. Вип. 52. Луцьк, 2018. С. 219-224.
4. Бушуєва Т. В. Вікові особливості копінг-поведінки дорослих. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Серія 12: Психологічні науки. Вип. 4(49). Київ, 2016. С. 162-170.
5. Войтенко О. В. Розвиток критичності мислення в осіб юнацького віку як засіб протидії навчованню. *Актуальні проблеми освітнього процесу в контексті європейського вибору України: зб. матеріалів Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю (Київ, 29 жовтня 2019)*. К.:КНУБА, 2019. С. 24-26.
6. Голуб К. О. Вплив освітнього середовища на формування копінг-стратегії осіб юнацького віку. *Матеріали VIII-мої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції «Актуальні питання сучасної психології» (Умань) 28-29 жовтня 2019 року*. Умань, 2019. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/11784>

7. Гончарук І. Критичне мислення та емоційний інтелект як складові процесі пізнання. *Студентський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2018. Вип. 43. С. 30–31.

8. Горбенко В. Ю. Теоретичні аспекти визначення копінг-стратегії. *Збірник тез доповідей LVI студентської наукової конференції Української інженерно-педагогічної академії (м. Харків, 01-05 листопада 2021 р.)* / Укр. інж.-пед. акад.; за заг. ред. Г.С. Грінченко.: у 3-х т. Т.1. Харків, 2021

9. Гордієнко І. О. Маліновська В. Взаємозв'язок локусу контролю з різними видами копінг-стратегій. *Актуальні проблеми психології особистості : теорія, досвіт, практика : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (28-29 квітня 2022 р.)*. / відп. ред. О. П. Саннікова. Одеса : ФОРМ Бєлий А.Є., 2022. 168 с.

10. Грицюк І. Копінг-стратегії особистості у сучасній психологічній літературі. *Освіта і наука*. №1. Київ, 2021.

11. Драгієва Л. Проблема формування критичного мислення у координатах сучасних наукових досліджень. *Проектування індивідуальної освітньої траєкторії професійного розвитку педагога: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Біла Церква, 13 червня 2019р.)*. К.: Всеосвіта, 2019. С. 45-47.

12. Замерзляк Д. В. Копінг як чинник розвитку стресостійкості особистості. *Освіта і наука - 2023 : збірник наукових праць учасників звітно-наукової конференції студентів та аспірантів Факультету психології*. 2023. С. 99-101.

13. Зінченко А. В., Карпенко О. Д. Особливості когнітивного розвитку сучасного студентства. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету : зб. наук. праць за підсумками наукових досліджень 2021 року*. НПУ ім. Драгоманова : Київ, 2021. С. 70-75

14. Карамушка Л. М., Снігур Ю. С. Копінг-стратегії: сутність, підходи до класифікації, значення для психологічного здоров'я особистості та організації. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Том 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. Вип. 55. С. 23-30.

15. Козаченко Н. П. Критичне мислення в контексті зміни наукового етосу. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. №2 (46). 2020. С.38-46. <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2020-2-6>

16. Кузікова С. Б., Щербак Т. І. Копінг-стратегії та збереження продуктивності у стресових ситуаціях. *Психологія і особистість*. №2 (22). 2022. С. 85-97.

17. Ларіонова Н. Б., Ларіонова О. М. Феноменологія критичного мислення. *The 8 th International scientific and practical conference "Information, its impact on social and technical processes" (March 16-17, 2020)*. Haifa, Israel, 2020. P. 38-41.

18. Мартіросян, М. В. Копінг стратегії професійної стійкості особистості адвоката: дис канд. психол. наук : 19.00.01 / Марина Вікторівна Мартіросян; Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2019. 228 с.

19. Ма Фу. Копінг - поведінка як процес набуття особистісного досвіду у соціумних взаємовідносинах : дисертація на здобуття наук. ступеня доктора філософії : спец. 053 Психологія, спец. 05 Соціальні та поведінкові науки / Ма Фу ; наук. керівник : доктор псих. наук, проф. Л. К. Велитченко. Одеса, 2021. 285 с.

20. Мишко Н. М., Тітова Т. Є., Тесленко М. М., Юдіна Н. О. Особливості копінг-стратегії у чоловіків і жінок під час воєнного стану. *Психологія і особистість* : наук. журнал. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка.

Київ ; Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. Вип. 2 (22). С. 115-127.

21. Набатов С. М. Актуальні проблеми розвитку навичок критичного мислення в науковому дискурсі. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія "Педагогічні науки"*. Вип. №3. 2019. DOI 10.31651/2524-2660-2019-3-28-34

22. Паливода Л. І. Механізми психологічного захисту та копінг-стратегій у подоланні стресу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. Вип. 3. 2023. С. 76-79.

23. Пометун О., Гупан Н. Таксономія Б. Блума і розвиток критичного мислення школярів на уроках історії. *Український Педагогічний журнал*, №3. 2019. С. 50–58. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-3-50-58>

24. Пономаренко, І. О. Особливості критичного мислення та використання копінг-стратегій. *Соціально-психологічні технології розвитку особистості : зб. наук праць за матеріалами VIII Усеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (м. Херсон, 07 квітня 2023 р.)* / ред. колегія : І. Р. Крупник, І. С. Попович, Н. І. Тавровецька, О. М. Танасійчук (відп. за випуск) та ін. Херсон : Херсон ; Івано-Франківськ : ХДУ, 2023. С. 131-134.

25. Починкова М. М, Дефініція "критичне мислення" в науковому педагогічному дискурсі. *Education and Pedagogical Sciences ("Освіта та педагогічна наука")*. ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка". 2019. №1 (170). С. 37-48.

26. Рыбчук О. Г. Критичне мислення як предмет філософських та психологічних досліджень. *Питання психології. Вісник Національного університету оборони України*. №2(72). 2023. С. 128-135. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-72-2-128-135>

27. Руснак А. Копінг-поведінка як складова стресостійкості особистості. *Магістерський науковий вісник*. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, 2019. Вип. 32. С. 237-240
28. Рябуха, Ю. А. Пономаренко, О. В. Розвиток критичного мислення студентів на заняттях з домашнього англomовного читання. *III Всеукраїнська студентська наукова Інтернет-конференція «Виклики та перспективи іношомовної освіти у XXI столітті»*. 2021. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/32450>
29. Сандуляк Т. В. Формування й розвиток критичного мислення – основа підготовки сучасного спеціаліста. *Проблеми сучасної освіти*, №11. 2020. С. 166-170. URL: <https://periodicals.karazin.ua/issuesedu/article/view/17675/16221>
30. Саух П. Розвиток критичного мислення як провідний тренд сучасного освітнього процесу. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика* (Серія: Педагогічні науки). Вип. №2 (67), 2021. С. 7-15
31. Степаненко Л. В. Особливості взаємозв'язку копінг-стратегій та механізмів психологічного захисту в переселенців. *Теорія і практика сучасної психології*. №3, Т. 1. 2019. С. 105-109. DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.3-1.19>
32. Тарасенко Н. В. Копінг як психологічний ресурс девіктимізації молоді. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць К-ПНУ ім. Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Вип. 25. 2014. С. 483-493.
33. Терно С. О. Критичне мислення: методи та стиль навчання. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2019. Вип. 52. Том 2. С. 183-189.
34. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії : посібник для вчителя / С. О. Терно. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. 70 с.

35. Ткачишина О. Р. Особистісний потенціал як основа формування конструктивних копінг-стратегій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Психологія. Соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Т. 33 (72). №4. 2022. С. 50-54.

36. Федчук О. В. Активізація особистісних ресурсів у складних психолого-вікових життєвих ситуаціях. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. №1 (2023). Серія психологічна. Львів, 2023. С. 101-110.

37. Черкашин А. С. Стресостійкість та копінг-стратегії поведінки студентів під час освітнього процесу у закладах вищої освіти. *Теорія і практика управління соціальними системами*. №1. Харків, 2021. С. 98-107.

38. Шайхлісламов З. Р. Копінг-стратегії поведінки особистості. *Збірник тез доповідей науково-педагогічних працівників, науковців та аспірантів LVI Всеукраїнська науково-практична конференція «Освіта та наука для відновлення країни. Української інженерно-педагогічної академії (м. Харків, 15-19 травня 2023 р.): за заг. ред. Г.С. Грінченко ; Укр. інж.-пед. акад. Харків, 2023. С. 68–69.*

39. Ярмольчик М. О. Основні підходи до визначення поняття копінг-стратегій. *Психологія та педагогіка: історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (18–19 вересня 2020 р., м. Одеса)*. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2020. С. 25-29.

40. Shaikhislamov Z. R., Horbenko V. Y. Theoretical approaches to determining the coping strategy of personal behavior. *Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University, series Psychology*. 2023. No. 1. P. 64–69. URL: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/11>

Кодекс академічної доброчесності

Додаток 1

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Пономаренко Іван Олександрович, учасник(и) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному **репозитарії**;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних **методик** досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - **відповідально** ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залюкувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання **Кодексу** академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

16.10.2022
(дата)

(підпис)

Іван Пономаренко
(ім'я, прізвище)